

Іван Дзюба і його ангел-охоронець

Лариса Брюховецька

«Іван та Марта»

Автор сценарію і режисер Сергій Буковський
Оператор Роман Єленський
Композитор Сандро ді Стефано
Звук: Ігор Барба, Андрій Рогачов
Продюсер Оксана Іванюк
IQ production, 2023

Марта Дзюба, Іван Дзюба у фільмі «Іван та Марта».

На початку червня 2023 року проходив міжнародний кінофестиваль Docudays UA, і на його закритті показали фільм «Іван та Марта» Сергія Буковського. Режисер і автор сценарію був відсутній, але раніше він говорив кореспонденту «Детектор Медіа»: «Не існує ідеальних умов та обставин для створення документального кіно. А нині... Монтаж під акомпанемент повітряних тривог, зведення звуку під дирчання генератора, робота з італійським композитором Сандро де Стефано завдяки Wi-Fi – таке вперше». І щойно в кінотеатрі «Жовтень» почали показувати фільм, оголосили повітряну тривогу, й глядачам довелося спуститися в укриття. Через годину сеанс відновили – зал, більшістю якого була молодь, був заповнений.

Про Івана Михайловича вже були документальні стрічки: сценарій до однієї писав Леонід Череватенко (режисер Олег Володкевич), іншу як монолог Івана Дзюби зафільтмував Олександр Муратов. Тут же за портрет подружжя взявся маститий кінематографіст зі своїм почерком. Узв'язав тому, що його зацікавив феномен шістдесятників. Буковський два роки тому зняв фільм про Валентина Сільвестрова і почав знімати про наступних героїв задуманого циклу. Академік, літературознавець, публіцист, автор резонансного дослідження «Інтернаціоналізм чи русифікація?» привабив не тільки своєю громадянською позицією, а й особистісною аурую. Режисер не ставив за мету охопити багатющу й цінне інтелектуальне надбання Івана Дзюби, його більше цікавив людський вимір, характер стосунків між подружжям.

У світлинах постають родини Івана – зі степового Донбасу, й Марти – зі Львова. Цікава розповідь Марти про знайомство з Іваном Михайловичем. Як впливає з неї, це було взаємне кохання з першого погляду. Мартина мати порадила молодят, які вже хотіли за кілька днів після знайомства одружуватися, почекати рік, випробувати свої стосунки.

В час відлиги Дзюба багато зробив для розкріпачення інтелігенції, для вивітріння з суспільної атмосфери сталінського наркозу. Не був покладистий, не боявся за своє життя: вів вечори Клубу творчої молоді, які влада забороняла. А ще були його публічні виступи на письменницьких зібраннях

проти безнадійно забронзовілого Корнійчука, й, нарешті, саме Іван Дзюба повідомив про арешти інтелігенції зі сцени кінотеатру «Україна» на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» 4 вересня 1965 року. Все це писалося йому на карб, і кадебістська камарилья вирішила змусити його замовкнути. Півтора року він перебував у слідчому ізоляторі КДБ. Є у стрічці важливий момент, що стосується компромісу молодого інтелектуала – покаянного листа Івана Дзюби, написаного в ув'язненні: цей лист був наказом влади, інакше б він пішов по етапу, вслід за іншими дисидентами. На питання: «Ви не відмовляли його писати цей лист?» – Марта Володимирівна відповіла: «Ні. Я знала його потенціал і вважала, що, випущений на свободу, він принесе Україні більше користі». Дружина стала його ангелом-охоронцем і присвятила себе чоловікові, допомагаючи йому, оберігаючи його. Після ув'язнення він позбувся роботи й багатьох друзів, які засуджували його вчинок, – про ці драматичні події дружина Дзюби розповідає на камеру спокійно і виважено. Саме таку тональність обрав і режисер для свого фільму. Він не звертається до хроніки: його цікавлять родинні фото, коментар пані Марти до них. Режисер знімає в будинку подружжя, неспішно вводять глядача у їх родинне життя, пропонуючи їм свою авторську версію їх спільного портрета.

Знімали фільм тривалий час (почали восени 2018-го), до нього увійшли епізоди, зняті в колі друзів і рідних 29 липня 2021 року, в день 90-річчя Дзюби. Камера не поспішаючи вдивляється в клопоти дружини і доньки на кухні, фіксує спокійні відповіді Марти на численні дзвінки вітальників (а шанувальників у Дзюби дуже велике коло), для Буковського важливі оті хвилини умиротворення, які нині сприймаються особливо щемко й ностальгійно. Фільм не судилося побачити Івану Дзюбі. Він пішов з життя за день до початку рашистської навали на територію нашої України. «Сьогодні при перетині кордону України без віз прикордонники усіх країн дивляться з повагою на паспорт громадянина Незалежної України. І я хочу, щоби кожен із нас пам'ятав: це сталося завдяки тим, кому ми віддаємо шану у нашому фільмі. У тому числі Івану та Марти Дзюбам», – каже Сергій Буковський.